

*Кулик С. В.,**докторант кафедри міжнародного та європейського права
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

ЕТАПИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧИЙ КРИТЕРІЙ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА

Анотація. Статтю присвячено аналізу процесу реформування судової системи України як ключового етапу становлення ефективної, справедливої та демократичної правової держави, орієнтованої на європейські стандарти правосуддя. У статті розкрито основні етапи судової реформи, починаючи з 1992 року, коли було розроблено концепцію судово-правової реформи, що відображала потребу в забезпеченні прав людини, незалежності судів та ефективного правосуддя. Визначено значення прийняття Конституції України 1996 року, у якій закріплено фундаментальні принципи функціонування судової влади, зокрема незалежність судів та положення про створення нового Верховного Суду.

З'ясовано, що вирішальні зміни у судовій системі відбулися після Революції Гідності 2014 року, яка актуалізувала необхідність докорінного реформування правосуддя з метою забезпечення стабільності та розвитку демократичних інституцій. Розкрито важливість створення антикорупційних органів, оновлення складу Верховного Суду на основі конкурсного відбору, що мало на меті підвищення довіри суспільства до судової влади. Визначено зміни, запроваджені в межах нової моделі суддівського самоврядування, організації діяльності суддів і судової адміністрації, що спрямовані на забезпечення прозорості та підвищення ефективності судових процесів.

Особливу увагу приділено впровадженню електронного судочинства як інструменту зменшення бюрократичних процедур та прискорення розгляду справ, що, у свою чергу, сприяє доступності правосуддя для громадян та боротьбі з корупцією й затягуванням судових процесів. Доведено, що попри позитивні зрушення, реформа судової системи в Україні стикається з низкою викликів. Виявлено, що одним із головних бар'єрів залишається недостатній рівень кваліфікації окремих суддів, що негативно впливає на якість судочинства. Визначено, що, незважаючи на антикорупційні заходи, проблема корупції в судовому середовищі зберігається й потребує подальших рішучих дій.

Окреслено критику з боку громадськості та міжнародних інституцій, яка підкреслює необхідність удосконалення механізмів контролю за судовою практикою, оптимізації чисельності суддівського корпусу та покращення інфраструктури судових установ. Зроблено висновок, що судова реформа в Україні є складним і тривалим процесом, який вимагає системної уваги до наявних проблем і послідовного впровадження заходів для їх вирішення. Зазначено, що попри досягнення, наступні роки будуть вирішальними для забезпечення стабільного розвитку судової системи, підвищення її авторитету та гарантування справедливого судочинства для кожного громадянина.

Ключові слова: реформа судової системи, судова влада України, правосуддя, судді, суддівське самоврядування, демократія.

Постановка проблеми. Проблема дослідження полягає в аналізі процесу реформування судової системи України, виявленні перешкод та викликів на шляху до створення ефективної, незалежної та справедливої судової влади. Незважаючи на початок реформи ще в 1990-х роках, значні зміни стали можливими лише після Революції Гідності 2014 року. Основними проблемами є недостатня кваліфікація суддів, що впливає на якість правосуддя, та корупція в суддівському середовищі, попри проведення антикорупційних заходів. Інші важливі питання включають низьку прозорість судових процесів, організаційні труднощі в роботі суддів та суддівського самоврядування, а також неефективність судової адміністрації, що призводить до зниження довіри громадян до судової системи. Дослідження цих проблем дозволить сформулювати рекомендації для подальших кроків у реформуванні судової системи України відповідно до європейських та міжнародних стандартів.

Стан опрацювання проблематики реформування судової системи України свідчить про активний інтерес як науковців, так і практиків до цієї теми, особливо після Революції Гідності та початку судової реформи в 2014 році. Питання судової реформи активно досліджують такі вітчизняні вчені, як Головатий С. П., Лісніченко В. О., Живова Ю. В., Хотинська-Нор О. З., Бойко В. Ф. та інші.

Метою статті є аналіз процесу реформування судової системи України, оцінка його результатів та виявлення основних проблем, що перешкоджають досягненню ефективної та справедливої судової влади. Завданням статті є дослідження ключових етапів реформи, вивчення впливу антикорупційних заходів, аналіз проблем кваліфікації суддів, а також оцінка результатів впровадження нових механізмів суддівського самоврядування та електронного судочинства з метою покращення якості правосуддя та підвищення довіри до судової системи України.

Результати дослідження. Для визначення етапів формування судової системи України необхідно опиратися на певні критерії, якими, наприклад, можуть бути значні внутрішньополітичні події у державі, а саме: прийняття основоположних законодавчих актів, вирішальні політичні рішення керівництва країни, фундаментальні наукові досягнення (так звані науково-технічні революції), початок війни або збройної агресії з території сусідньої держави, прийняття найважливіших доленосних міжнародних актів (документів) стосовно України тощо.

До речі, частково подібним підходом скористався у своїй публікації про роль Президента у проведенні судової реформи адвокат Г. Павленко, який визначив п'ять ключових періодів в історії судочинства української держави з моменту проголошення незалежності:

- 1) перехідний період після розпаду СРСР (1991–1996 рр.);
- 2) прийняття Конституції України (1996–2002 рр.);
- 3) прийняття Закону України «Про судоустрій України» («мала судова реформа», 2002–2010 рр.);
- 4) прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (2010–2015 рр.);
- 5) «велика судова реформа» (2015–2019 рр.) та нові часи [1].

Іноді у наукових колах можна почути про те, що справжня судова реформа в Україні була розпочата лише у 2014 році після Революції Гідності та позачергових виборів Президента України, а до цього (1991–2013 рр.) був, так званий, початковий період реформ [2].

Ось як яскраво в цьому сенсі з перших слів своєї статті зазначають науковці В. О. Лісниченко та Ю. В. Живова: «З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і змін до Конституції України в червні 2016 року почалася така необхідна нашій країні судова реформа, яка мала на меті кардинально змінити судоустрій держави й очистити судову владу. Сьогодні минуло 5 років зі старту цієї реформи й уже можна зробити деякі висновки» [3, с. 766].

За думкою зазначених науковців, точкою відліку кардинальних змін був 2016 рік, але, на нашу думку, прийняття у 1996 році першої Конституції незалежної України, яка поставила остаточну крапку на радянській системі судочинства та визначила фундаментальні підвалини існування зовсім нової української демократичної системи правосуддя, – важко віднести до початкового етапу. Все ж прийняття Основного Закону України є одним з найважливіших етапів в історичній хронології реформування суддівської системи.

Можна вважати, що фактично з кожною датою (датами) прийняття нового законодавчого акту (нових законодавчих актів), в якому (в яких) сконцентровано фундаментальні підвалини існування судової гілки влади, безперечно можна віднести до певного або чергового етапу реформування.

Перший етап пов'язаний із розробкою та прийняттям в 1992 році Концепції судово-правової реформи в Україні (далі – Концепція) [4], головною метою якої було демонтування застарілої радянської системи, її перебудова і створення зовсім нової, яка б базувалася на принципах верховенства права, гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина та була б наближена до демократичних систем судівства європейських держав.

Концепцією було проголошено основні принципи судової реформи, а саме:

- гарантування самостійності і незалежності судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади;
- реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою практикою і наукою; приведення у відповідність нормативних актів з питань діяльності судів і органів юстиції з вимогами міжнародних угод, ратифікованих Україною;
- створення системи законодавства про судоустрій, яка б забезпечила незалежність судової влади;
- здійснення спеціалізації судів;
- диференціювання форм судочинства, зокрема в залежності від ступеня тяжкості злочину;
- надання права суддям на розгляд окремих категорій судових справ одноособово, а також колегіями професійних суддів та суддями з розширеною колегією судових засідателів;
- встановлення судового контролю за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян;

– перевірка законності і обґрунтованості судових рішень в апеляційному і касаційному порядку та за нововиявленими обставинами.

Як бачимо, за наведеними вище принципами Концепція дійсно торкалася найважливіших питань судоустрою в Україні, при цьому передбачала обов'язкову імплементацію сучасних міжнародно-правових стандартів.

Крім того, у Концепції детально визначалися: питання формування судової влади як системи незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя; статус суддів судових органів всіх рівнів; соціальний захист суддів, фінансування і матеріально-технічне забезпечення діяльності судової влади.

Концепція передбачала проведення судової реформи у три етапи, під час яких на кожному, крім суто організаційних та фінансово-матеріальних заходів, очікувалося здійснити розробку та прийняття нових законодавчих актів, а саме: доповнень до Закону «Про судоустрій України», прийняття Законів про Конституційний Суд України, конституційне судочинство, про судоустрій і статус суддів, про судову експертизу; прийняття Кримінального процесуального, Цивільного процесуального кодексів України, Кримінального, Цивільного кодексів України, Кодексу про адміністративні правопорушення; розробку Положення про кваліфікаційні колегії, кваліфікаційну атестацію, кваліфікаційні класи суддів і класні чини спеціалістів судів України, Положення про конференції суддів, їх відкликання і дострокове звільнення; розробку нормативних актів з питань оптимального навантаження суддів.

Отже, наведені положення Концепції, як першого етапу реформування судової системи України, яскраво свідчать, що дійсно були намагання створити зовсім нову, українську, незалежну, сучасну, побудовану на підставі міжнародно-правових стандартів, систему правосуддя.

На виконання Концепції, наприкінці 1992 року приймається перший в Україні законодавчий акт, який визначав не тільки основоположні концептуальні засади статусу суддів, але й забезпечував належні правові умови для здійснення всього правосуддя. Закон України «Про статус суддів» проіснував до 2010 року, тобто всього сімнадцять років. Зрозуміло, що це був, так би мовити, пробний варіант. Закон явно віддзеркалював нагальні потреби складного перехідного періоду, коли здійснювався рішучий злам старого радянського порядку, а шляхи переходу від однієї правової системи до зовсім іншої доводилося шукати методом спроб і помилок. За змістом та нормативним наповненням законодавчий акт в більшості випадків нагадував гіпотетичні юридичні гасла про великі наміри, – але одразу всі численні питання функціонування судової системи врегулювати молодій незалежній, щойно народженій державі, було просто неможливим. По-перше, два роки існування незалежної держави ще не могли дати багато емпіричного матеріалу для розуміння та уявлення всієї багатоаспектної сфери судової системи, яка підлягала нормативно-правовому регулюванню, а, по-друге, двох років було вже зовсім достатньо для того, щоб було поставлено багато складних та невідомих раніше питань, які необхідно було вирішувати одразу і у стислий темпоральний період. По-третє, напрацьовані на той час світовою спільнотою міжнародно-правові стандарти ще не були систематизовані та обмірковані українськими юристами і фахівцями під реалії України, курс на євроінтеграцію тільки що народжувався, багато існувало міжнародних документів до яких Україна ще не приєдналася. Ось чому за сімнадцять років

існування Закону в нього було внесено майже 15 доповнень або було зроблено нових редакцій, а в 2010 році постало питання про його повне скасування.

Але, прийняття Закону України «Про статус суддів» у 1992 році, з погляду на його значущість та роль, яку він відіграв в історії, все одне необхідно вважати другим етапом реформування судової системи України.

Незважаючи на всі недоліки, в першому українському законодавчому акті про статус суддів з'явилося багато нового, наприклад, нове поняття «професійні судді», до яких відносилися судді та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу, а разом вони визначалися носіями судової влади в Україні, що здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади [5], у загальному вигляді не зовсім детально сформульовані обов'язки суддів (дотримання Конституції; повний, всебічний та об'єктивний розгляд справ; додержання службової дисципліни та розпорядку роботи суду; не розголошення відомостей, що становлять державну, військову, службову, комерційну та банківську таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян; не здійснення вчинків, що можуть викликати сумнів в його об'єктивності, неупередженості та незалежності) [5], встановлювалися нові кваліфікаційні вимоги для зайняття посади судді (не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою) [5], обрання суддів Радами народних депутатів різних рівнів у залежності від рівня суду [5] тощо. Факт, що прийняття Конституції України у 1996 році не позначилося суттєво на змісті Закону, говорить про те, що останній був відпрацьований вже з погляду майбутнього прийняття Основного Закону та закладення в нього основних засад побудови в державі системи судочинства. Отже, Закон «Про статус суддів» 1992 року був предтеchoю та своєрідним «полігоном» для «обкатки» майбутніх конституційних положень.

Третій етап пов'язаний із прийняттям Конституції України 1996 року, де поряд із визначенням основоположних принципів судової діяльності під час забезпечення гарантій прав та свобод людини і громадянина, в окремому восьмому розділі «Правосуддя» сформульовані основні фундаментальні постулати побудови в незалежній державі саме української національної системи правосуддя, яка увібрала в себе існуючі на той час міжнародно-правові стандарти, історичні звичаї, правову спадщину, самобутню культуру та погляди на судівство, намагання наблизитися якомога ближче до європейських систем правосуддя.

Так, у восьмому розділі Основного Закону ми вже бачимо низку положень, що попередньо вже були напрацьовані у законодавстві про функціонування в державі системи судочинства, пройшли активну апробацію у суспільстві, запозичені з міжнародно-правових стандартів та отримали позитивні відгуки від демократичних світових інституцій, а також зовсім нові підходи до правового врегулювання діяльності судів та суддів. Це стосується таких основних моментів:

– визначення принципу поділу державної влади на три незалежних гілки, де судова гілка виконує виключно судову функцію, яку не може привласнити жодний орган або особа, а юрисдикція судів повинна поширюватися на всі правовідносини, що виникають у державі;

– участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних;

– побудову системи судів загальної юрисдикції за принципами територіальності і спеціалізації;

– існування Конституційного Суду України та визначення системи судів в їх ієрархії (найвищий судовий орган, вищий судовий орган, апеляційні та місцеві суди);

– встановлення та розкриття змісту принципів незалежності та недоторканності суддів;

– закріплення та розкриття категорії «професійні судді»;

– встановлення основних засад правосуддя (законність; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; гласність судового процесу тощо);

– забезпечення державою фінансування та належних умов функціонування судів і діяльності суддів;

– існування в Україні суддівського самоврядування та Вищої ради юстиції (в наш час – Вищої ради правосуддя).

Отже, з прийняттям Конституції України в державі дійсно почався наступний етап реформування судової системи, коли на підставі визначених нових конституційних засад розпочалося удосконалення існуючого законодавства, більш ретельніше почали вивчатися та застосовуватися міжнародно-правові стандарти, прискорився процес приєднання України до міжнародних договорів, у яких встановлювалися європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства тощо.

Але зараз, на відстані багатьох років від часу прийняття Основного Закону, можна побачити певні недоліки, які були притаманні Конституції 1996 року стосовно правосуддя. Так, чомусь прокуратура була визначена першою в окремому сьомому розділі, а тільки після неї йшлося про правосуддя у розділі восьмому, хоча прокуратура більше відноситься до системи правосуддя; ніяких визначень не було стосовно дії адвокатури для надання професійної допомоги; в основних засадах правосуддя не знайшлося місця принципу верховенства права, хоча цей принцип на той момент був добре відомий та прийнятий у всіх демократичних державах світу; поза межами конституційних визначень виявилися питання утворення, реорганізації та ліквідації судів, а також порядок цих заходів; не було натяку на визначення можливості здійснення досудового порядку врегулювання спору, хоча цей інститут на той час вже широко застосовувався в європейських державах; у судової не передбачалося існування і функціонування адміністративних судів для захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин тощо.

Оскільки в Конституції тільки тричі був згаданий Конституційний Суд України (перший, що він здійснює судочинство, другий та третій, що судді КС на відміну від інших суддів обираються на термін служби за іншою схемою), майже через три місяці після прийняття Основного Закону був прийнятий Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року [6], який поклав початок реальної діяльності цього єдиного органу конституційної юстиції в Україні. До речі, цей Закон проіснував аж до 2017 року (до нього було додано лише десять поправок) та втратив чинність на підставі Закону від 13 липня 2017 року. Це свідчить про те, що у 1996 році питання функціонування Конституційного Суду України були опрацьовані дуже ретельно, і цей Закон, поряд із Конституцією, ми також відносим до третього етапу реформування.

Четвертий етап, який у наукових працях став умовно називатися «малою судовою реформою 2001-2002», має дуже суперечливий характер, але завдяки своїй значущості він дійсно заслуговує на те, щоб його виділити в окремий самостійний етап. Достатньо сказати, що згідно з перехідними положеннями Конституції України 1996 року, Верховна Рада України 21 червня 2001 року прийняла пакет законів про внесення змін до дванадцяти законодавчих актів, які регулюють діяльність судових органів і визначають їх повноваження, а також повноваження правоохоронних органів. Йдеться про суттєві зміни в законах України «Про судовий устрій України», «Про арбітражний суд», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України», «Про міліцію», «Про попереднє ув'язнення», «Про прокуратуру», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», а також про зміни до чинних на той час процесуальних кодексів України.

Важливим результатом прийняття вище зазначеного пакету законодавчих актів, а також й всього четвертого етапу, стала реалізація вимог Конституції України та створення в Україні єдиної системи судів загальної юрисдикції, про що заявив, наприклад, науковець В. Ф. Бойко [7].

У загальному сенсі «мала судовою реформа» утвердила та зміцнила конституційні засади судочинства, як одного з головних завдань будь-якої судової реформи, посилила судовий захист конституційних прав і свобод громадян, намітила шляхи подальших судово-правових реформ в Україні.

У рамках «малої судової реформи», особливо із прийняттям 7 лютого 2002 року нового Закону «Про судоустрій України» (набув чинності з 1 червня), відбулося також значне поглиблення всієї системи українського судочинства. Зокрема, в Законі визначено загальні засади здійснення правосуддя в Україні, у тому числі й принцип верховенства права, сформульовані організаційні засади системи судів загальної юрисдикції (місцевих судів, апеляційних судів, Касаційного суду України, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України), чітко розведено компетенції професійних суддів, народних засідателів та присяжних, означена система кваліфікаційних комісій суддів, їх повноваження та організація роботи, унормовані засади суддівського самоврядування (збори суддів та конференції суддів, вищі органи суддівського самоврядування), врегульовано організаційне забезпечення діяльності суддів від загальних питань до компетенції Державної судової адміністрації [8].

Вище вже було зазначено, що четвертий етап мав суперечливий характер. З одного боку, законотворці намагалися у визначені строки реалізувати конституційні вимоги, а з іншого, – перебуваючи під впливом існуючих поглядів щодо здійснення суттєвих реформаційних заходів у найкоротші терміни, мимоволі врегулювали те, що не передбачалося Основним Законом України. Так, після прийняття у 2002 році Закону України «Про судоустрій України» майже через півтора року на підставі Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2003 р. положення глави 6 під назвою «Касаційний Суд України» (статті 32–37) повністю втратили чинність, бо не відповідали Конституції України (були неконституційними). У рішенні Конституційного Суду України так і було зазначено, що «утворення в системі судів загальної юрисдикції Касаційного суду України суперечить статтям 125, 131 Конституції України» [9].

Але, у тому ж рішенні є «Окрема думка» судді Конституційного Суду України В. Є. Скоморохи, який, навивши низку вагомих аргументів, зазначає, що «підстав для визнання такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) положень пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» немає» [10].

Дуже влучно з цього приводу висловилися науковиця О. З. Хотинська: «Отже, процес реформування судової системи у період, початок якому поклала «мала судовою реформа», хоч і відзначався інтенсивним розвитком законодавства, носив характер непослідовності та безсистемності. Кардинально протилежні ідеї у поглядах на потрібний державі судоустрій зумовлювали компромісний характер відповідних законів, що робило траєкторію розвитку судової системи хаотичною. Стратегії судової реформи як такої не було: насамперед керувалися політичною доцільністю, а складові фінансового, організаційного, кадрового забезпечення судової реформи відходили на другий план» [11, с. 14].

Відлуння «малої судової реформи» тривали декілька років аж до кінця першого десятиріччя XXI-го століття.

Так, 16 травня 2007 року Конституційний Суд України за поданням Вищої ради юстиції вирішив, що «не відповідає Конституції України (є неконституційним) положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України», відповідно до якого голова суду, заступник голови суду призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України» [12]. Тим самим було зменшено вплив Президента України на формування суддівського корпусу, що інспірувало протистояння між Президентом та судовою гілкою влади.

У червні цього ж року визнані неконституційними положення Держбюджету – 2007, які тимчасово зупиняли дію Закону в частині пільг, пенсій та грошового утримання суддів, зарплат працівників апаратів судів та працівників Державної судової адміністрації [13].

У травні 2008 року також визнані неконституційними деякі положення Держбюджету – 2008, бо, як зазначається у рішенні, «запропонована зміна порядку оплати праці суддів знизила досягнутий рівень гарантій їх незалежності, а запровадження нового порядку може бути використано для впливу на судову владу і призведе до диспропорції у матеріальному забезпеченні судів різних рівнів, а також суддів і голів судів».

В грудні 2009 року Конституційний Суд розтлумачив повноваження Ради суддів України щодо призначення суддів на адміністративні посади. Йдеться про пункт 4 частини 5 статті 116 Закону України «Про судоустрій України», де зазначається, що серед повноважень Ради є вирішення питань «щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах у випадках і порядку, передбачених цим Законом». Це свідчить про те, що стаття законодавчого акту була розпливчастою, не зовсім зрозумілою та визначалася поспіхом. У рішенні Конституційного Суду України зазначається, що розуміти пункт 4 частини 5 статті 116 Закону треба так, що «Рада суддів України повноважна давати рекомендації стосовно такого призначення тому органу (посадовій особі), який законом наділений цими повноваженнями» [14].

П'ятий етап пов'язаний із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [15], який вважається поворотним моментом, після якого вплив пре-

зидента та виконавчої влади на судову гілку влади став найбільшим за всі роки незалежності.

За три місяці до прийняття Закону на етапі його підготовки для розгляду у Верховній Раді України проект законодавчого акту був скерований для експертної оцінки до Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) (далі – Комісія), яка у спільному висновку із Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи прямо зазначила, що правові норми закону мають характер зарегульованості або надмірного регулювання, до переліку ознак, за якими заборонено дискримінацію, не потрапила сексуальна орієнтація людини, формулювання статті 19 має проблемний характер, що створює враження про надання Президенту країни повноважень на утворення і ліквідацію місцевих судів, апеляційних судів вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України [16] тощо.

Взагалі, Комісія рекомендувала українським законотворцям 16 суттєвих рекомендацій щодо врахування їх для доопрацювання остаточного тексту Закону. Серед рекомендацій досить назвати такі:

- утворення судів має належати не до повноважень Президента, а відбуватися відповідно до прийнятого Парламентом закону;

- надто складну структуру судів треба спростити прийняттям поправок до Конституції;

- Конституція має передбачати недоторканість судді лише за дії, вчиненні при виконанні суддівських обов'язків;

- судді мають бути у змозі вільно вступати в суддівські асоціації або об'єднання;

- дискреційні повноваження глави держави мають обмежуватись пересвідченням у додержанні Вищою кваліфікаційною комісією та Вищою радою юстиції встановленого порядку добору і призначення суддів;

- порядок призначення суддів безстроково підлягає перегляду шляхом усунення участі в цьому процесі Парламенту;

- система суддівського самоврядування надто складна і мала би бути спрощена тощо.

Через три місяці після прийняття Закону Венеційська комісія із Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи на 84-ому пленарному засіданні (Венеція, 15–16 жовтня 2010 р.) знову розглянула вже прийнятий законодавчий акт та підготувала новий Спільний висновок, у якому сформулювала 28 рекомендацій щодо подальшого його вдосконалення, серед яких досить назвати такі:

- Верховному Суду потрібно надати повноваження щодо вирішення колізій між рішеннями вищих спеціалізованих судів й у питаннях процесуального права; також йому потрібно надати право вирішувати колізії між трьома юрисдикціями (цивільною та кримінальною, господарською та адміністративною);

- має бути забезпечено прямий доступ до Верховного Суду у справах про порушення Україною міжнародних зобов'язань;

- необхідно заборонити усі види нагород для суддів;

- Вища рада юстиції не повинна мати повноважень призначати голів судів та їх заступників;

- підстави для звільнення суддів з посад мають бути визначені більш чітко та вузько;

- вся система підготовка на посаду судді, а не лише її практична частина, має бути під контролем судової системи;

- рекомендується доповнити статтю 80 Закону, забезпечивши критерії службового зростання суддів та значного залучення Вищої кваліфікаційної комісії суддів до цього процесу;

- варто чіткіше розрізнити випадки звільнення судді з посади внаслідок його неналежної поведінки та інші випадки звільнення, коли за суддею немає якоїсь провини;

- бажано, щоби Закон однозначно визначав Державну судову адміністрацію органом самоврядування судової системи;

- Закон має бути змінено у такий спосіб, щоби адміністрування діяльністю судів покладалося на саму судову систему тощо [17].

Крім того, у Спільному висновку було нагадано про необхідність зміни шістьох положень Конституції, про що йшлося у попередніх висновках та які українським законодавцем були фактично проігноровані, а саме:

- Конституція повинна передбачати, що суди утворюються і ліквідуються законами, які приймаються Верховною Радою і мають вищий рівень, ніж укази Президента;

- потрібно виключити роль Верховної Ради у процесі призначення та звільнення суддів;

- мають бути представлені гарантії плюралістичного складу Вищої ради юстиції, зокрема щодо її членів, які не належать до судової влади;

- У Конституції має бути забезпечено, щоби суддівська недоторканість гарантувалася не Верховною Радою, а справді незалежним судовим органом та ін.

Висновки. Реформа судової системи України є важливим кроком на шляху до забезпечення ефективного та справедливого правосуддя, що відповідає європейським стандартам. Впровадження змін в організації роботи суддів, створення антикорупційних органів та оновлення складу Верховного Суду значно підвищили довіру громадян до судової системи. Однак, попри досягнуті успіхи, існують серйозні проблеми, зокрема низька кваліфікація деяких суддів і залишкова корупція у суддівському середовищі, які потребують подальшої уваги. Успішна реалізація реформи вимагає постійного вдосконалення механізмів контролю за судовою практикою, оптимізації роботи суддів і покращення інфраструктури судових установ. У найближчі роки на судову реформу в Україні чекають нові виклики, і їх подолання стане вирішальним для стабільного розвитку судової системи і забезпечення справедливого правосуддя для кожного громадянина.

Література:

1. Павленко Григорій, Хронічні п'ятирічки. Роль Президента у проведенні судової реформи. *Юридична газета онлайн*. Всеукраїнське професійне юридичне видання. № 22 (752). URL: <https://surl.li/bpkpww>
2. Хотинська-Нор О. З. Судова реформа в Україні: особливості сучасного формату. *Вісник кримінального судочинства*, № 4/2015. С. 147–153.
3. Лісниченко В. О., Живова Ю. В. Судова реформа 2016: точка відліку кардинальних змін? *Юридичний науковий електронний журнал*, № 11/2021. С. 766–769.
4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 30, ст. 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>
5. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року № 2862-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1993, № 8, ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12#Text>

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 49, ст. 272. URL: <https://surl.li/awwbks>
7. Бойко В. Ф. «Мала» судова реформа в Україні: необхідність, сутність, проблеми та перспективи : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 72 с. URL: <https://surl.li/cc/bxbkyl>
8. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 27-28, ст.180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України) від 11 грудня 2003 року № 20-рп/2003. Справа N 1-38/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-03>
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Скоморохи В.Є. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 3 частини другої статті 18, статей 32, 33, 34, 35, 36, 37, підпункту 5 пункту 3 розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій України» (справа про Касаційний суд України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-03>
11. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова система в Україні*. № 1 (42), 2016. С. 6–15.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції про офіційне тлумачення положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» (справа про звільнення судді з адміністративної посади) від 16 травня 2007 року № 1-рп/2007. Справа № 1-6/2007. URL: <https://surl.li/eafvtz>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 36, пунктів 20, 33, 49, 50 статті 71, статей 97, 98, 104, 105 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про гарантії незалежності суддів) від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007. Справа № 1-23/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-07#Text>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень статей 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» (справа про призначення суддів на адміністративні посади) від 22 грудня 2009 року № 34-рп/2009. Справа № 1-53/2009. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/312434_312499
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст. 529. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>
16. Спільний експертний висновок щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Підготовлений Венеціанською комісією і Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи Ухвалений Венеціанською комісією на 82-ому пленарному засіданні

(Венеція, 12–13 березня 2010 р.). URL: https://hej.gov.ua/sites/default/files/field/cdl_ad_2010_003_2010_04_16.pdf

17. Спільний експертний висновок щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Підготовлений Венеціанською комісією та Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи Ухвалений Венеціанською комісією на 84-ому пленарному засіданні (Венеція, 15–16 жовтня 2010 р.). URL: https://hej.gov.ua/sites/default/files/field/cdl_ad_2010_026_2010_10_18.pdf

Kulyk S. Stages of judicial system reform in Ukraine: legislative criteria as a methodological foundation

The article is devoted to the analysis of the judicial system reform in Ukraine as a key stage in building an effective, fair, and democratic rule-of-law state aligned with European standards of justice. The article outlines the main stages of judicial reform, beginning in 1992 with the development of the concept of judicial and legal reform, which reflected the need to ensure human rights, judicial independence, and the efficiency of justice. The significance of the adoption of the 1996 Constitution of Ukraine is emphasized, as it enshrined the fundamental principles of the judiciary, including the independence of judges and the provision for the establishment of a new Supreme Court.

It is clarified that substantial changes in the judicial system took place after the 2014 Revolution of Dignity, which highlighted the urgent need for a radical transformation of the justice system to ensure the stability and development of democratic institutions. The article reveals the importance of establishing anti-corruption bodies, renewing the composition of the Supreme Court through a competitive selection process aimed at restoring public trust in the judiciary. Changes introduced within the new model of judicial self-governance and in the organization of judges' work and court administration are identified as contributing to greater transparency and efficiency of court proceedings.

Special attention is given to the introduction of e-justice as a tool to reduce bureaucratic barriers and expedite case consideration, thereby improving citizens' access to justice and enhancing efforts to combat corruption and procedural delays. It is demonstrated that despite notable progress, the reform of Ukraine's judicial system still faces a number of challenges. One of the major obstacles is identified as the insufficient qualification level of certain judges, which adversely affects the quality of judicial decisions. It is also noted that, notwithstanding anti-corruption measures, corruption within the judiciary remains a significant hindrance to further reform progress.

Public and international criticism is outlined, emphasizing the need to improve mechanisms of judicial oversight, optimize the number of judges for more effective case resolution, and upgrade the infrastructure of judicial institutions. It is concluded that the reform of the judicial system in Ukraine is a complex and ongoing process requiring constant attention to existing issues and consistent efforts to resolve them. Despite achieved successes, the coming years will be decisive for ensuring the sustainable development of the judiciary, enhancing its credibility, and guaranteeing fair justice for every citizen.

Key words: judicial system reform, judiciary of Ukraine, justice, judges, judicial self-government, democracy.